

Welke selectiviteit in de sociale zekerheid?

Mark Andries

Aspirant NFWO, Centrum voor Sociaal Beleid - UFSIA

Het debat over de hervorming van de sociale zekerheid staat voor de deur.

Welke keuzes moeten we maken? Mark Andries toont aan hoe de keuzen die in het verleden gemaakt werden het gezicht van onze sociale zekerheid hebben bepaald. Hij geeft ook aan welke mogelijkheden nu openliggen en wat er de gevolgen van zijn.

Hebben kinderen van veel verdienende ouders even goed recht op kinderbijslag als kinderen uit arme gezinnen? Kan een welstellende bejaarde (die aan privé-pensioensparen heeft gedaan of een aanzienlijk vermogen heeft opgebouwd) evengoed op een pensioen aanspraak maken als een minder fortuinlijke leeftijdsgenoot? Heeft een multimiljonair recht op terugbetaling van medische kosten vanwege de ziekteverzekering? Over deze en andere concrete vragen gaat vandaag het politieke en maatschappelijke debat inzake de sociale zekerheid.

Het Belgische sociale zekerheidsstelsel heeft van nature de neiging om bovenstaande vragen met 'ja' te beantwoorden. Ons stelsel is immers geen bijstandsregime (bedoeld om te zorgen voor de meest behoeftigen in de samenleving), maar een sociale verzekering, die bepaalde categorieën (werknemers, zelfstandigen, ambtenaren) verplicht verzekert tegen bepaalde risico's (werkloosheid, ziekte, ouderdom). Als deze risico's zich voordoen, openen de vroeger betaalde bijdragen een recht op uitkeringen; of men nog beschikt over andere (gezins)inkomsten speelt daarbij in principe geen rol. Het Belgische sociale zekerheidsstelsel is vijftig jaar na 1944 nog steeds op dit verzekeringsmodel geënt, maar vooral na wat er gebeurde tijdens de jongste decennia moeten hierbij een aantal belangrijke nuanceringen worden aangebracht. Zo ontstonden tijdens de

late jaren zestig en vroege jaren zeventig een aantal bijstandsregelingen (gewaarbord inkomen voor bejaarden, tegemoetkomingen voor gehandicapten, gewaarborgd bestaansminimum) die gemeen hebben dat ze alleen worden toegekend aan wie (in vergelijking met een minimum-inkomensnorm) onvoldoende bestaansmiddelen heeft, én dat de in het gezin aanwezige inkomens van het uitkeringsbedrag worden afgetrokken. De bijstandsuitkeringen spelen in het Belgische sociale zekerheidsstelsel een residuaire en kwantitatief marginale, doch principieel belangrijke rol. Belangrijke hervormingen hadden ook plaats tijdens de jaren tachtig, toen de reeds bestaande gezinsmodalisering in de werkloosheids- en de invaliditeitsverzekering (met gedifferentieerde uitkeringsbedragen naargelang de gezinstoestand) sterk werd doorgedreven. Een meer recente op selectiviteit gerichte maatregel is de zgn. 'sociale en fiscale franchise': er wordt een maximum gesteld aan het remgeld dat patiënten jaarlijks moeten betalen; de hoogte van dit maximumbedrag is afhankelijk van het gezinsinkomen. Deze voorbeelden tonen aan dat het monetaire selectiviteitscriterium in het Belgische sociale verzekeringsmodel allerm minst afwezig is; mettertijd heeft de hoogte van het gezinsinkomen aan belang gewonnen bij de bepaling van het recht op en de hoogte van sociale zekerheidsuitkeringen. Wordt deze politiek in de toekomst verdergezet?

Consensus over selectiviteit?

Een vergelijking van de verkiezingsprogramma's van de belangrijkste politieke partijen voor de verkiezingen van 21 mei 1995, leert dat vrijwel alle partijen gewonnen zijn voor een vergroting van de selectiviteit in het stelsel. Zo wil de CVP "maatregelen doorvoeren die gericht zijn op rationalisering en op grotere selectiviteit". De SP zegt "geen probleem te hebben met een beperkte vorm van selectiviteit, als dat meer solidariteit inhoudt vanwege de mensen met hoge inkomens". De Volksunie stelt dat het stelsel "veel selectiever moet worden, zodat het in de eerste plaats wordt gericht op de voorkoming en verhelping van armoede en sociale zekerheid". Het veelbesproken VLD-alternatief voor de sociale zekerheid opent met een pleidooi voor meer selectiviteit: "Het stelsel van sociale zekerheid is in haar huidige vorm een slechte herverdelers. Het gaat gebukt onder het Matteuseffect. Aan zij die hebben, wordt onvoldoende selectief gegeven; aan zij die niets of onvoldoende hebben, wordt evenwel nog te weinig solidariteit betoont". En nog: "Het sociaal stelsel faalt in haar taak om op rechtvaardige wijze te herverdelen. De financiële middelen komen nog steeds onvoldoende terecht bij diegenen die het echt nodig hebben wat in fel contrast staat met de massale transferstromen". Voor een dissonant geluid zorgt ten slotte het verkiezingsprogramma van Agalev, dat op termijn streeft naar de invoering van het a-selectieve basisinkomen en dit o.m. wil realiseren door het individualiseren (onafhankelijk maken van de gezinstoestand) van sociale zekerheidsrechten o.m. in de werkloosheidsverzekering. Voorstellen die een grotere selectiviteit aan de uitkeringszijde beogen gaan hier uiteraard lijnrecht tegenin.

Houdt het bovenstaande in dat er over de invoering van meer selectiviteit in de sociale zekerheid een brede maatschappelijke consensus bestaat? Om twee redenen is dit niet het geval. Ten eerste omdat de politieke partijen niet de enige relevante gesprekspartners zijn in het debat over de sociale zekerheid. Ook de ideeën van de 'sociale partners' (vakbonden en werkgeversorganisaties) zijn van belang en in deze organisaties blijken de weerstanden tegen selectiviteit in de sociale zekerheid aanzienlijk te zijn. Ten tweede

omdat er onder de politieke partijen die zich in principe voorstander tonen van meer selectiviteit belangrijke meningsverschillen bestaan over de wijze en de mate van selectiviteit, evenals over de sociale zekerheidstakken (werkloosheid, gezinsbijslag, gezondheidszorg, ...) die het eerst en het meest voor selectiviteitsmaatregelen in aanmerking komen.

Het verst hierin wil de VLD gaan, die enerzijds de niet-selectieve 'beroepsverzekering' wil privatiseren en anderzijds daarnaast alleen nog plaats ziet voor een selectieve 'volksverzekering', die in feite een bijstandstelsel is. ("Samen met de onderhoudsplicht zal het toetsingscriterium van de 'sociale realiteit' zorgen voor de noodzakelijke selectiviteit in de volksverzekering zodat het stelsel aan zijn doelstellingen beantwoord.") Daartegenover staat de opvatting van de SP, waar in dit verband toch enige voorzichtigheid aan de dag wordt gelegd. Deze houding werd in 1993 als volgt verwoord door de *Dominogroep*: "Praten over selectiviteit is politiek gevaarlijk: het opent de deur voor verdergaande oefeningen. Bovendien is ons pleidooi ingebed in een globaal kader waarin ook nieuwe noden en andere structurele maatregelen aan bod komen. Het gevaar bestaat dat enkel de selectiviteit overblijft. Maar niet praten over selectiviteit is een kans missen. Een kans om naast andere structurele middelen op een sociaal verantwoorde manier middelen vrij te maken om nieuwe en oude noden te kunnen betalen". De SP opteert dan ook voor "selectiviteit binnen een universalistisch stelsel": de schaarser wordende middelen voor sociale bescherming worden geconcentreerd op de meest acute noden, zonder daarom de hoge inkomenscategorieën volledig uit het stelsel te sluiten.

Welke selectiviteit?

Het begrip 'selectiviteit' kan vele ladingen dekken. Daarom is nader onderscheid tussen diverse vormen van selectiviteit noodzakelijk. In brede zin is immers elke sociale zekerheidsuitkering selectief: voor elke bestaande uitkering bestaan er immers regels die bepalen 1) wie deze uitkering kan ontvangen en wie niet, 2) onder welke voorwaarden de uitkering kan worden ontvangen en 3) hoe het bedrag van de uitkering

wordt gemodaliseerd naargelang een aantal kenmerken van de uitkeringstrekker (vroeger loon, gezinssituatie, leeftijd, ...). Een universele, onvoorwaardelijke en uniforme uitkering (die meer bekendheid geniet als het zgn. 'basisinkomen') bestaat wel in vele droombeelden en blauwdrukken, maar niet in de werkelijkheid. Vandaar dat het nauwelijks een kwestie is of de sociale zekerheid selectief is, dan wel hoe en in welke mate ze selectief is.

Equivalentie-selectiviteit of behoefte-selectiviteit?

De toekenning van sociale zekerheidsuitkeringen gebeurt doorgaans aan de hand van meerdere criteria. Bij een verstrenging van de toekenningsvoorwaarden door meer selectiviteit moet dan ook worden uitgemaakt welke criteria zullen worden gewijzigd. We maken hierbij onderscheid tussen enerzijds 'equivalentie-selectiviteit', waardoor het verzekeringskarakter van de sociale zekerheid (en met name de band tussen bijdragebetaling, risico en het recht op een uitkering) wordt versterkt, en anderzijds 'behoefte-selectiviteit', waardoor het recht op uitkeringen meer afhankelijk wordt gemaakt van de behoefte van individu of gezin.

'Equivalentie-selectiviteit' versterkt het verzekeringskarakter van de sociale zekerheid. Dit kan, ten eerste, door het recht op sociale zekerheidsuitkeringen meer afhankelijk te maken van de mate waarin vroeger arbeidsprestaties werden geleverd en/of bijdragen werden betaald. Een dergelijke maatregel werd in 1993 als onderdeel van het Globaal Plan genomen: de referentievoorwaarden (het aantal 'gewerkte dagen' in een voorafgaande periode) om werkloosheidsuitkeringen te kunnen ontvangen werden toen aanzienlijk verstrengd voor werknemers jonger dan 26 jaar. Daarnaast kan ook de band tussen het recht op een uitkering en het risico worden versterkt, doordat alleen nog uitkeringen worden toegekend aan wie werkelijk en onvrijwillig door een risico wordt getroffen. Een voorbeeld hiervan is de verstrengde toetsing van de werkwilligheid in de werkloosheidsverzekering met als bedoeling dat alleen wie onvrijwillig werkloos is (en niet wie zelf ontslag heeft genomen of wie een passend arbeidsaanbod weigert) nog voor

uitkeringen in aanmerking komt. Een verscherping van de 'equivalentie-selectiviteit' kan voor gevolg hebben dat meer mensen een beroep moeten doen op de bijstand, aangezien ze onvoldoende bestaansmiddelen hebben doch niet aan de verstrengde bijdrage- of risicovereisten voldoen. Zo wordt de recente toename van het aantal bestaansminimumtrekkers gedeeltelijk verklaard door de diverse restricties die werden doorgevoerd in de werkloosheidsverzekering.

Tegenover 'equivalentie-selectiviteit' staat 'behoefte-selectiviteit'; het is in deze betekenis dat de term selectiviteit in het debat het meest wordt gehanteerd. Versterking van de 'behoefte-selectiviteit' betekent dat het recht op sociale zekerheidsuitkeringen meer afhankelijk wordt gemaakt van de mate waarin een individu of gezin behoefte heeft aan deze uitkering.

Categoriale selectiviteit of monetaire selectiviteit?

Wanneer het recht op sociale zekerheidsuitkeringen afhankelijk wordt gemaakt van de behoefte, kan de vaststelling van deze behoefte op verschillende wijzen gebeuren. In geval van 'categoriale selectiviteit' worden een aantal sociale categorieën aangeduid waarvan men aanneemt dat ze een behoefte hebben aan een bepaalde uitkering; de uitkering wordt dan toegekend aan wie tot die categorieën behoort. Voorbeelden hiervan zijn de toekenning van verhoogde gezinsbijslagen voor wezen en voor kinderen van gepensioneerde, werkloze en invalide gezinshoofden; evenals de toekenning van het 'WIGW-statuut' in de ziekteverzekering aan weduwen, invaliden, gepensioneerden en wezen (in beide voorbeelden is deze 'categoriale selectiviteit' evenwel gekoppeld aan 'monetaire selectiviteit'). Bij 'monetaire selectiviteit' is niet de sociale categorie waartoe men behoort het relevante criterium, maar wordt de behoefte gemeten aan het inkomen of vermogen waarover men beschikt. Een dergelijke inkomenstoets vinden we o.m. in de verschillende bijstandsregelingen en bij de toekenning van studiebeurzen.

Beperking tot de armen of uitsluiting van de rijken?

Volgende vraag is wat het doel moet zijn van selectiviteit in de sociale zekerheid: het beperken

van het recht op sociale zekerheidsuitkeringen tot personen die zonder deze uitkeringen in diepe armoede zouden moeten leven, dan wel het voorkomen dat een deel van de sociale zekerheidsuitkeringen naar de rijkste huishoudens gaan. In het eerste geval kan men spreken over een 'residuaire sociaal zekerheidsmodel' (naar Amerikaans voorbeeld), waarbij de sociale zekerheid alleen dient om de ergste armoede te bestrijden en de sociale bescherming voor het overige aan de vrije markt wordt overgelaten. In het tweede geval kiest men voor een sociale zekerheid 'naar Australisch model'. In Australië zijn vrijwel alle sociale zekerheidsuitkeringen middelgetoetst, maar met genereuze inkomensgrenzen (die enkel de hoogste inkomens uitsluiten). Dit onderscheid is cruciaal: Het bepaalt immers of de middengroepen in de inkomensverdeling al dan niet voor uitkeringen in aanmerking komen. Zoals we verder zullen zien, is precies een van de kritieken op selectiviteit dat hierdoor de middenklassen hun belang bij de sociale zekerheid verliezen, wat negatieve gevolgen zou hebben voor de legitimiteit van het stelsel.

Selectie van uitkeringstrekkers of selectieve uitkeringen?

Ten slotte is er de vraag of het selectiviteitsbeginsel wordt toegepast bij het al dan niet toekennen van sociale zekerheidsuitkeringen, dan wel bij het vaststellen van het niveau van het uitkeringsbedrag. Deze laatste vorm van selectiviteit (de zgn. 'selectiviteit binnen universaliteit') is degene die tot nu toe in de Belgische sociale zekerheid is toegepast. De modalisering van de werkloosheidsuitkeringen naargelang van de gezinstoestand (met verschillende uitkeringen voor gezinshoofden, alleenstaanden en samenwonenden) en de toekenning van verhoogde gezinsbijslagen voor de kinderen van gezinshoofden met een vervangingsinkomen zijn daar voorbeelden van. Het beperken van de werkloosheidsuitkeringen in de tijd voor wie over voldoende gezinsinkomsten beschikt of de niet-toekenning van gezinsbijslagen aan gezinnen met een hoog inkomen zou betekenen dat men voor het andere type van selectiviteit ('selectiviteit pur sang') opteert.

Argumenten voor en tegen selectiviteit

Hét argument ten gunste van selectiviteit ligt voor de hand: wanneer men ervan uitgaat dat de voornaamste en prioritaire doelstelling van de sociale zekerheid érin bestaat aan iedereen een volwaardig minimum-inkomen te waarborgen en dus armoede te vermijden, dan komt het erop aan om de (schaarse) middelen van de sociale zekerheid vooral op het bereiken van deze doelstelling te richten. Dit impliceert dat vooral in periodes van budgettaire krapte en dreigende toename van de armoede de meest begoede uitkeringstrekkers inleveren, terwijl de meest kwetsbare uitkeringstrekkers nog op uitkeringsverhogingen kunnen rekenen. In feite is dit het beleid geweest dat tijdens de zgn. 'crisisperiode' (vooral in het midden van de jaren tachtig) is gevoerd, met o.m. een aanzienlijke verhoging van de bijstandsuitkeringen.

Minder pragmatische en meer ideologische argumenten voor een selectieve sociale zekerheid vinden hun oorsprong in het zgn. 'subsidiariteitsbeginsel': de sociale zekerheid als een door de overheid gewaarborgd arrangement van inkomensbescherming moet slechts tussenkomen wanneer alle andere mogelijke arrangementen (de arbeidsmarkt, het gezin, het private sparen en de vrijwillige verzekeringen) afwezig zijn of blijken te falen. Een al te universele en/of genereuze welvaartsstaat zou deze 'superieure' verschaffers van bestaanszekerheid in de verdrukking kunnen brengen. Het is duidelijk dat deze zienswijze aan de basis ligt van een residueel (i.p.v. institutioneel) sociale zekerheidsmodel en dat het sociale zekerheidsbeleid dat door Britse conservatieven in de jaren tachtig en negentig werd gevoerd hierop is geënt.

Een niet te verwaarlozen bezwaar tegen selectiviteit vormen de praktisch-administratieve problemen waarmee selectieve sociale zekerheidsuitkeringen gepaard gaan. Hierbij kan worden verwezen naar het voorbeeld van de door de regering-Dehaene I in 1993 voorgenomen selectieve inlevering op de kinderbijslagen: bij gebrek aan inkomensgegevens bij de kinderbijslagfondsen werd beslist dit plan te laten varen en te vervangen door een belastingverhoging. Bovendien kent een selectieve sociale zekerheid

ook een administratieve meerkost (onderzoek naar de bestaansmiddelen, fraudebestrijding) die de gerealiseerde besparing gedeeltelijk ongedaan maakt. Een argument dat hier nauw mee verwant is, betreft de 'non-take up' (niet-opname van uitkeringen waarop men recht heeft) waarmee selectieve (middelgetoetste) uitkeringen vrijwel steeds (in zekere mate) gepaard gaan. Vaak wordt hierbij verwezen naar de 'stigmatisering' waartoe selectieve uitkeringen zouden kunnen leiden. Onderzoek wijst uit dat deze factor in de praktijk nochtans weinig speelt. Belangrijker is de complexiteit van de regels die bepalen of iemand al dan niet recht heeft op een middelgetoetste uitkering, zodat mensen hun uitkeringsrechten vaak niet goed kunnen inschatten en er ten onrechte van uitgaan dat ze niet-uitkeringsgerechtigd zijn. Aan dit probleem kan verholpen worden door een uitgebreide en volgehouden informatieverstrekking en administratieve begeleiding; ook hieraan is echter opnieuw een prijskaartje verbonden.

De hierboven aangehaalde bezwaren tegen selectiviteit zijn administratief van aard en in zekere mate overkomelijk. Een eerder principiële en politiek bezwaar stelt dat selectieve en middelgetoeste voorzieningen te veel onder politieke druk komen te staan van de categorie die er geen gebruik kan van maken maar er wél financieel moet toe bijdragen: de middenklasse. Zo stelt Theo Roes, de adjunct-directeur van het Nederlandse Sociaal en Cultureel Planbureau: "Voor de instandhouding van wat eerder 'de grootste uitvinding van de twintigste eeuw' is genoemd, is betrokkenheid van de modale werknemer en de (tweeverdienende) middenklasse vereist. Dat betekent dat de verzorgingsstaat geen stigmatiserende voorziening voor maatschappelijk achtergestelden mag worden waarbij de middenklasse geen belang heeft". Voorbeeld bij uitstek is uiteraard het duale welvaartsregime in de Verenigde Staten: terwijl de bijstandsvoorzieningen (voor de armen) onder permanente bezuinigingsdruk staan, genieten de sociale verzekeringsuitkeringen (waarvan vooral de middenklassen genieten) een grote legitimiteit en populariteit, wat hun kwetsbaarheid voor besparingsmaatregelen sterk beperkt. Er zijn echter ook tegenvoorbeelden. Zo

blijkt de selectieve Australische welvaartsstaat (die zoals reeds vermeld veeleer de hoogste inkomenscategorieën dan de middenklassen uitsluit van uitkeringen) een brede maatschappelijke bijval te kennen; overigens zijn de zware besparingsmaatregelen die tijdens de jaren tachtig door de Australische (Labour)regering werden doorgevoerd gepaard gegaan met aanzienlijke uitkeringsverbeteringen voor de lagere inkomensgroepen. Deze laatste vaststelling is trouwens ook van toepassing op België, waar in de bezuinigingsperiode 1983-1987 de bijstandsuitkeringen een reële verhoging kenden met 10% (voor alleenstaanden zelfs 14%) en de verhoogde kinderbijlagen voor werkloze en gepensioneerde gezinshoofden met 16% werden opgetrokken. Het argument dat selectieve voorzieningen per definitie slecht liggen bij de middengroepen en (daarom) spontaan onder bezuinigingsdruk komen te staan valt vanuit deze vaststellingen dan ook enigszins te relativiseren.

Komen we ten slotte tot het wellicht meest zwaarwegende argument tegen selectieve sociale voorzieningen: selectiviteit leidt tot allerlei 'traps' (de 'poverty trap', de 'unemployment trap', ...); dit betekent dat uitkeringstrekking er weinig of geen (financieel) voordeel mee doet aan hun situatie (armoede, werkloosheid) te ontsnappen. Recent werd voor Groot-Brittannië haarfijn aangetoond dat gezinnen met kinderen in lage inkomensgroepen er nauwelijks in slagen hun reële welvaart te verbeteren, aangezien elke verhoging van de eigen verdiensten uit arbeid vrijwel volledig wordt ongedaan gemaakt door een verlies aan sociale voordelen. Vanuit deze vaststelling wordt er door de Britse 'Commission on Social Justice' voor gepleit om de door de conservatieve regering doorgevoerde 'shift to means-testing' ongedaan te maken en terug te keren naar het Beveridgeaanse (niet-middelgetoetste) sociale verzekeringsmodel. Anders dan sociale bijstand, aldus de Commissie, waarden sociale verzekeringen persoonlijke inspanningen en sparen, zodat mensen worden aangemoedigd om aan hun afhankelijkheidssituatie te ontsnappen. Ook bij deze (belangrijke) opwerping tegen selectiviteit kunnen echter enkele kanttekeningen worden geplaatst. Ten eerste is de 'unemploy-

ment trap' geen probleem dat zich alleen maar in selectieve uitkeringssystemen voordoet: ook universele sociale verzekeringen kennen hun 'traps', bijvoorbeeld omdat het verschil tussen uitkering en minimumloon (te) klein is of omdat lage lonen (te) zwaar worden belast. Ten tweede kunnen binnen bijstandssystemen methoden ontwikkeld worden om het probleem van de 'traps' op te lossen of te verminderen: zo kent het Verenigd Koninkrijk zijn 'Family Credit' en de Verenigde Staten hun 'Earned Income Tax Credit', terwijl Belgische bestaansminimumtrekkers sinds 1990 in geval van socio-professionele integratie gedurende drie jaar een bijkomend inkomen kunnen verwerven zonder dat dit volledig wordt verrekend in het toegekende bijstandsbedrag. Toch blijft de waardering van eigen inspanning in een selectief uitkeringssysteem om twee redenen problematisch. Vooreerst neemt een selectief (bijstands)systeem de familiale (i.p.v. persoonlijke) inkomsten van uitkeringstrekkers in aanmerking, zodat elke bijkomende verdienste in het gezin (vanwege de partner of de kinderen van de uitkeringstrekker) leidt tot een vermindering van het uitkeringsbedrag. Bovendien is het hoe dan ook zo dat hoe meer sociale voordelen (studiebeurzen, huivestingspremies, kinderbijslagen, ...) van de inkomenshoogte afhankelijk worden gemaakt, hoe geringer de baten worden van

opwaartse sociale mobiliteit. Wellicht tast dit fenomeen de legitimiteit van selectieve uitkeringen méér aan dan het feit dat de (hogere) middenklassen moeten betalen voor voorzieningen waarvan ze zelf niet kunnen genieten.

Literatuur

- Andries, M., *The policy and politics of targeting welfare: the Belgian case*. Essay voor de Oslo Summer School Course 'Comparative Welfare State Research'. Antwerpen, Centrum voor Sociaal Beleid, september 1995.
- Andries, M., *Minimumuitkeringen en minimumtrekkers in de Belgische sociale zekerheid*. Bijdrage voor het 22ste Vlaams Wetenschappelijk Economisch Congres. Brussel, 20-21 oktober 1995.
- Cantillon, B., De beperkingen van de sociale zekerheid. In: *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, (1993), 1. blz. 3-43.
- Castles, F., Comparing the Australian and Scandinavian welfare states. In: *Scandinavian political studies*, (1994), 1.
- Commission on Social Justice, *Social Justice. Strategies for national renewal*. Londen, Vintage, 1994.
- Dominogroep, *De 21ste eeuw: sociaal en zeker*. Juli 1993.
- Marmor, T. e.a., *America's misunderstood welfare state. Persistent myths, enduring realities*. Basic Books, 1990.
- Peeters, J. en Vandenbroucke, F., De solidariteit versterken. In: *Samenleving en politiek*, (1995), 4.
- Roes, T., Middenklasse moet zelf belang hebben bij de verzorgingsstaat. *De Volkskrant*, 15 oktober 1994.
- Van Oorschot, W., *Realising rights. A multi-level approach to non-take-up of means-tested benefits*. Aldershot, Avebury, 1995.